

**Do 12 à 19 di may, c' est l' fiesse
ås lingaedjes walons !**

Li Rantoele
BONTINS 2018 - L'85

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal
« RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce
po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou
l' aspalaedje del Federåcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir) à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononciève *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont. Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*).

Sacwants tecses sicrîts e-n on walon coinrece [*régiolecte*] et riscrîts e rfondou cial ont stou eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografî, sol djâspinreye « li walon d' emon nozôtes » : <http://walon.cultureforum.net/>

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les dessineus d' leus dessinaedjes.

Croejhete

Dins nosse gazete, nos rcôpans câzu tofer li s'wait di « *le voici, la voilà* » di cisse manire ci :

vo + pronô coplemint + adviebe (**cial**, **ci** / **la**) des côps avou l' betchete r(i)- : r(i)cial, r(i)ci, r(i)la.

vo m' cial ! (nén: *mi v' chal*); **vo l' la co bén** ! (nén: *li v' là co bin*); **vo ndè la** ! (nén: *è v' là, din v' là*); **vo t' î rla** ! (nén: *t' î rivlà*); **vo n' la-t i nén** ki... (nén: *ni v' là-t i nén*); **vo nos la prôpes** ! (nén: *nos v' là*); **vo lzès la** rabiys (nén: *les v' là*).

Li mwaisse emantchâjhe (sintake) esteut insi : **voe lu la*

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant Bén l' sourdant.

Les textes publiés dans « Li Rantoele » peuvent être repris en citant la source.

Èn rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège, *ich-lautés en fin de syllabe*); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. *eau*); **én** se prononce généralement **in** (mais aussi **én**, **é** ou **îⁿ**); **ae** se prononce généralement **a** (**è** à Liège, **â** à Charleroi dans le suffixe *-âdje*); **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** à Liège, mais aussi **è**, **û**, **ë**, **wa**, **où**, **wé**, etc.); **ey** se prononce **èy** à Liège et **îy** ailleurs; **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** à Liège); **oi** se prononce **wa** à Namur, **wè** à Liège, **ôn** à Charleroi et **ou** à Nivelles, **â** se prononce **au** (**ô**), **â**, **â**, **an**, ou **on** selon les régions; **ô** se prononce souvent **ôn** (presque **on**) mais **ou** à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; **sh** se prononce **ss** à l'Est et **ch** à l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** à l'Est et **win** à l'Ouest.

endè (**end**, **ndè**, **nd**) se prononce **ènnè** (**ènn'**, **'nnè**, **'nn'**) sauf à l'Ouest où il se rend par **'dd'** (simplifié en **d'** ou **d-**)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent **è**. **remantchî** = **rèmantchî**; **retchessî** = **rètchèssî**. La lettre **é** ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : **ceréjhe**, **tuzé**, **singlé**. Non si elle provient d'un calque du français : **prezinter**, **republike** (**lire è**).

Les voyelles **i**, **u** et **ou** se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (**b**, **d**, **dj**, **g**, **jh**, **v**, **z**), **R** et **Y**. Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (2000).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

« **Sint Nicolai dins les rujhes** » ratournaedje e walon d' on live d' imådjes da Félix Timmerman, et des desséns da Else Wenz-Viëtor, pa Jean-Luc Fauconnier. Eplaidaedjes do Crombel, Måjhon des Walons, Tchålerwè; racsegnes: elmojo-deswalons@skynet.be

Replaidaedje

« **Li blanke leuve** », on live d' imådjes da Jean-Marie Warnier, animådji pa Pauline Claude. CRIWE, 20, rowe Surlet, 4020 Bressou (Lidje). Racsegnes: ucw@skynet.be

Bates

Li bate « **on scrijheu / on djheu** » (*un auteur, une voix*) est e-n alaedje. Li tinme, c' est l' mintixhaedje (les mintreyes, les screts-mawets, les « roviances di dire » [*omission*], et leus shûtes (istweres di familles plinnes di muchiaedjes, rimagnaedje di parole...)). Leyîz roter vosse mådjinâcion.

A-z evoyî divant l' 30 di djun a Annie Rak, RTBF (émission « *Vivacité* », rowe do govienmint, 15. 7000 Mont.

« **Bate des noûmots** » 500 € a pârti inte les troes prumîs. I fât atâvler des noveas lomaedjes po des sacwès (ou des accions) a vey avou l' voyaedje. Gn a ene lisse di propôzucion so les Berdelaedjes (adresse p. 23).

I fât al boune cénk propôzucions (mins ostant k' vos vloz dipus k' çoula) avou ene fråze d' egzimpe, et ene miète d' esplikêyes. A emiler divant l' 5 di may 2018 a 5 eures di l' aprèsnonne a : baptiste.frankinet@provincedeliege.be

« **Bate del Lovire** » Li pris ki vént, ci serè del powezeye. Pol moens 15 bokets, nén eplaidîs, oudon après l' 15 di decimbe 2015. Po 1500 uros â prumî. C' est a rintrer âs « *Scriveûs du Cente* », mon Christian Quinet, 20 rowe del Rezistance, 7100 El Lovire divant l' 15 di may 2018. Racsegnes: christianquinet1@gmail.com

Ratacaedje

Dimander pardon às Walons

Ci sereut çou k' on (ene) responsåve del « Kiminålté » divreut fé publicmint, po totes les sofrixhances ki l' politike linwistike del Beldjike a fwait viker azès Walons e 20inme sieke.

Li Suwede l' a Bén fwait po les Lapons, dedja dins les anêyes 1990, si djel tén Bén.

È djâzer e-n ene rihuwe psi ?

Çou k' on âreut dvou sayî d' adiercî, c' est èn ârtike ladsu dins l' modêye bedje di « *Psychologie magazine* ». Dj' aveu volou tchôkî des pouces e l' oraye da Cristiane Tiri k' esteut mwaisse sicrijheuse. Si mame a crexhou dins ene famille walon-câzante a Setchri, on ptit hamtea di Rdû. Ele s' a stî maryî å Tchesteau [Neufchâteau-en-Ardenne], on bork foirt bordjoes avou tos des djudjes et des pârlîs. C' est clair come di l' aiwe di rotche k' elle a dvou laidmint rcoridjî si pâler po waitî d' « passer inte les gotes ».

Mins çou ki sereut co pus clapant, ci sereut on rcweraedje d' ene faculté di sicolodjeye so tos les temonaedjes di djins k' ont viké ces sofrixhances la.

Mins ké sofrixhances ?

Dins l' Rantoele 83, dji vos aveu ddja pârlé do clawaedje di des djins k' i gn a pask' on aveut rî d' zels dins leu-n efance plamour k' il avént lâchî on mot d' walon dins on câzmint e francès.

Vo ndè la ene ôte, racontêye pa Claude Snaps dins l' djâspinreye Fesbok « Paysis condruze et walon ».

Li mwaisse di scole di Tourene esteut maryî avou l' feye d' on botike. « Cour abeye cweri on hé às cwate dints amon l' botikî m' fi » dit-st i l' cinsî a s' gamén.

Li gablou mousse e botike et tchait djusse so l' mwaisse. « Bondjoû, mwaisse, dj' âreu dandjî d' on hé às 4 dints, s' i vs plait Bén ». Li mwaisse lyi fote ene tchofe a s' mashale ki s' tiesse a fwait deus toûs so ses spales. « *Ici, comme à l'école, on parle le français.* »

Li leddimwin e scole, li mwaisse aveut scrît so l' tâvlea : « Broc - hé » èt s' fote pa dvant tos les gaméns ki l' Udjinne nel saveut nén. Eugène Coppens a stî schoyou foirt avou ça. I m' l' a raconté sovint des côps.

Et dire ki l' mwaisse, cwand i rintrève e s' barake, i câzéve li walon avou s' feme. C' est a braire avou s' kete e s' mwin. (fén d' ridjhaedje)

Dizindjner l' accint d' Lidje

Po dire li veur, li messaedje da Claude esteut scrît come réponse a on comintaire da Eric Nicolle so on fime do moes d' setimbe di l' an dijh-nouv cint swessante, ki l' tite c' est « *Pour en finir avec l'accent de Liège* ».

Li rapoirtaedje mostere des Walons ki s' kitoirdèt l' boke po fransknoner. Et nos anonce ki

l' « Aloyance francesse » di Lidje dene des cours po Bén peter l' francès.

Dins s' comintâre, Eric Nicolle si dmande si c' est a cåze di sfwaits pistolets (« ces grandiveus, ki tnént leu narene si hôt k' on ndè veyeut tos les poyaedjes » k' i n aveut dins les scoles li sistinme do « Noer boton ». Il esteut pâr disfindou do djâzer walon. Si onk u ene si fjheut atraper, i esteut pûneye. Po nel nén esse, i faleut racuzer on camaeråde k' aveut eto dvizé walon. C' est çou ki dj' a lomé, dins l' fime « Li langue åd dibout del linwe » da Zavî Istasse, li « Stasie linwistike ».

Èn ôte copineu, Philippe Niesen va co pus lon. I tuze ki les cis k' ont dit k' i faleut djâzer francès, c' est motoit les minmes k' ont volou touwer li Walonreye. « Tot pierdant nosse lingaedje nos avans leyî ndaler l' ovraedje et nos interessés. » (fén di rdi-jhaedje)

Et Djhan-Pire Dumont rimete ene paltêye : « Pôvès djins ! Nol oneur, nole firté ! I volèt k' on roveye kî ki ns estans ! Pinsèt i ki cwand c' est k' on-z a deus lingaedjes, deus culteures et deus manires e tuzer, on wangne ene sacwè a ndè pus aveur k' ene ?

Lucyin Mahin, li 2 d' fevrî 2018.

Li grand-mame veyowe d' èn efant d' ût ans

Ene grand-mame, c' est ene feme ki n' a pont d' efant da sinne, et c' est po çoula k' ele voet voltî les efants des ôtes. Ele n' a rén a fé, ele n' a k' a sey la. Cwand k' ele vént pormoenner avou nozôtes, ele rote douçmint a costé des belès foyes et des holenes. Ele ni dit djamâ : « rote pus vite ! » ou « dixhombere tu ! ». Ene vraiye grand-mame ni bouxhe djamâ so èn efant, ele s' emåvele tot riyant.

Å pus sovint, les grands-mames sont grosses mins djusse çou ki fât po co poleur riloyî vos solés. Ele savèt k' on-z a todi mezâjhe d' on deujhime boket d' wastea ou Bén d' on pus gros. Ele poirtèt des berikes et padecô, ele polèt

minme sôrti leus dints. Ele savèt sey sourdâdes cwand k' i fât et çoula po n' nos nén djinner cwand dji n' estans nén d' assene.

Cwand k' ele nos lijhèt des istweres, ele ni potchèt nén å drî d' on côp et ele sont d' acoidr po rlére, et co rlére li minme istwere. C' est don des grandès djins k' ont todi Bén l' tins. Eles savèt fé l' djesse ki fwait do Bén cwand k' on-z a mâ. Les grands-mames ni sont nén totsu frâjhûles k' ele li djhèt minme si ele morèt pus sovint k' nozôtes. Tolmonde divreut sayî d' aveur ene grand-mame, aprume tot ces ki n' ont nén l' televuzion.

Tecse afitchî e Muzé des efants a Icsele, rimetou e walon pa Djôzef Dokir, li 3 d' fevrî 2018

Eternâcionâ: Herleme a Ocsfam

Soces di bénfjhance u d' plaijhi egzotike ?

Onk des mwaisses d' Ocsfam po Ayiti, on lyi louwéve ene bele grande mājhon a Pôrt-â-Prince. Des çances plin les taxhes et rén a fé del djournêye. Adon, po coschirer l' tins, on va cweri on tropea di bâsheles discwârlêyes e l' veye, et s' sôler et cougnî tote li shijhe (sâf vosse respect).

gn a nén k' les Ocsfam ki s' kidujhèt insi.

E Bouroundi

E 2009, dji m' ritrove e Bouroundi po ene rājhon ki dji n' vos dirè nén.

Dji fwai cnoxhance avou les Blancs do payis, et aler boere on vere avou zels al nute.

Dins les bwetes di nute, gn a k' les ritches ki polèt moussî. Dj' î va la avou m' feme, mi feye eyet m' fiyâsse. Gn a ene kimere ki ratindeut a l' ouxh ki m' vént aboirder, et rire avou mi. Come dji so èn ome di boune resconte, dji nel regrigne nén. Mins ç' côp la, vo n' la-t i nén k' ele si plake a mi po fé les cwanses d' esse mi cpagneye po poleur moussî. Mins gn a m' bea-fi, ki cnoxhe bén l' sistinme, ki lyi dmande di vudî evoye. Et m' feme ki s' vout vni mete dé mi dins l' cawêye. Et leye boerler so m' feme come cwè c' esteut leye k' aveut l' droet di vni avou mi.

On côp moussî dins l' bwete a danser, dji va al candjlete (contwer) avou m' bea-fi, deus blancs eshonne. Vo n' la-t i nén k' ene pitite djonnete, ki dansève sol pisse avou s' galant, li lait e plan et mi vni racoler. Et mete ses mwins pat-tavâ. Djinné a crever, ene sakî ! Po fé bon cour so mājès djambes, dji fwai l' poli tot l' bal-tant. « Prin on ptit djonne come twè ! » Et leye responde : « Nonna ! On vî ! Pask' il a des brokes po shuve ».

Tertos des nichnets

Asteure, dj' a hâbité eto les coperants et les « blancs » des SNR [ONG]. Dins leus shijhes, gn aveut totes les mājès keures : des schârd e sacrumint [*infidélités*], do foumaedje di droukes âs forvuzions [*drogues dures*] et

hay vos nd âroz.

Et pont d' binamêyisté avou les pitètes djins do payis.

Ene meskene d' ene famille d' etraidants esteut la so l' ouxh ki hossive li racoulot del famille. Nozôtes, ça nos shonne drole et on l' vout priyî a tâve avou nozôtes. « Ây, hê, ti ! Ça n' si fwait nén » dijhît i les ôtes. Mi feme, mwaijhe come tot, lyi va dner on vere di coca et l' amoenner a nosse tâve. Leye n' esteut nén trop seure. Ey après côp, nozôtes riçure des pâters di pourcea des ôtes blancs po s' awè cdût insi. Mi feme les rplaca crândimint : « Mi, dji so-st e vacances. Dji fwai come dji vou. »

Dins ene ôte famille, i nos avént fwait on dinner d' adorâcions. Li dame del mājhon : « C' est mi k' a fwait ç' plat ci; et ces gâte-lifwin cial, eyet co ç' dessert la. Dj' a bén metou troes djoûs po fé çoula. » Et m' feme: « C' esteut vormint bon. Dinez mu li rcete. » Ladsu, sins ratiinde, ele va al raiwire ey ene des meskenes li shût et lyi dire a môde di basse messe « Nel croyoz nén, da, nosse dame ! C' est nozôtes k' a tot fwait. Dji sin bén ki vs estoz ene djin k' a bon cour. Mi, dji vos dinrè li rcete. Ey acceptez ene pitite bistoke ki dji vos poitrè amon vosse feye. »

Et ele m' a dné ene pitite coirbeye di hârdêyes avou ene fråze e kiniabouroundi.

Cwand l' batch si rtoûne sol pourcea

Tos ces blancs la si marièt (oficir-mint u al croye) avou des cmeres did par la. Et lzî fé deus troes efants. Après, i les ramoenèt ciddé, po-z awè les aloçâcions. Mins après kékès anêyes, ça n' va pus. Paski pocwè ? Li feme s' a adût a-z awè des siervantes tant k' ele vleut. Taiss k' ây, ele wangnive 6000 uros par moes a Ocsfam vaila. Cwand elle arive vaici, ele doet fé a magnî leye-minme, fé l' manaedje, moenner les efants a scole, les rabiî et les bagnî a tinzayeure. Ele n' a nén stî aprinjhe a çoula. Adon, li manaedje endè va a schî-fesse. Pu tourner a cou d' poyon.

Lu erva dins èn ôte payis avou les Ocsfam u des ôtes soces di bénfjhance [*société caritatives*]. Et leye, ki n' sait rén fé po tirer s' plan, finit a Rékem. Dj' ô bén : à CPAS.

Des ôtes, k' avént coûtchî avou leu coujhnire pu l' leyî la hatche et matche, ele lezî ont fwait boere li bouyon d' onze eures.

Po clôre li cayet

Totes ces djins la k' ont stî a scole disca todi, et ki vikèt l' cou dins l' boure, i croyèt ki leus toûs d' rossea tchéen vont les nourri advitam. Asteure, i polèt esse disdjokés pa on herleme di gaztî, come nosse Ocsfamisse inglès d' Ayiti. I va taper l' cote sol hâye (demissioner) po n' nén esse porshuvou (coûtchî avou des bâsheles a Pôrt-â-Prince n' est nén pûnixhâve a Londe). Mins il a des royas a ses coines !

Ene cope di djins d' avâr ci (sins dire leu no) ki vont cobén avâr la, li 7 di mæss 2018

Walonreye

Nosse comene dit « oyi »

Ene novele labele ki dijh comenes ont siné po l' awè, li prumî d' mâss, a Nameur, dins les waibes del vice-prezidinte del Walonreye, Alda Greoli.

Nosse pitite djin est eto minisse del culteure del kiminâlté Walonreye-Brussele, çou k' esplike k' ele nos a polou rçure a Nameur.

Pocwè schaper l' walon ?

Si dmanda-t ele li minisse dins si spitch d' adrovaedje. (Mins måy dire li mot « walon » apus ki tot disrôlant li lisse des « lingaedjes indodjennes »; c' esteut todi « vos langues régionales » par ci, « vos langues régionales » par la).

Spitch d' Alda Greoli

Ele rimeta si response dins l' grand câde di tos les ptits lingaedjes del Daegne. Et mostrer ki les djins ki djâzèt on metou lingaedje riprezintèt ossu ene metowe tuzance [culture] avou ses manires di raconter l' veye des djins. Et cwand li dierin câzeu u l' dierinne djâzeuse d' ene langue mourt, c' est tot on boket d' l' omanité k' endè va - et po n' pus rivni.

Adon passer li fime UNESCO sol dit cwacwa. La k' on djâze di totès sôres di mancîs lingaedjes des Indyins d' Amerike et des peupes d' Afrike et d' Azeye. Les pretcheus sont des djonnes di ces payis la. I vnèt dvizer à pus sovint e-n inglès; djusse ene pitite Libanesse k' î pâle arabe. Adon, gn a des teyoricyins des diswalpés payis ki pirlodjèt, e-n inglès, e-n espagnol u e rûsse. Mins, droidmint, gn a nèn on mot des spotchîs lingaedjes di l' Urope, ki ces grandès langues la endè sont les moudreus. Por-

tant, l' UNESCO, k' a s' sidje a Paris, âreut polou dner l' cratchoe a on Burton, metans.

Li spitch Francård

Avnou al pirlodje, Mitchî Francård, lu, va rmete li kesse sol tâve tot radjoutant « Pocwè s' enonder dins cisse voye la, adon k' i gn a toplin des ôtès grandès kesses ki rcwerèt des bouteus. » Paski c' est strapant. Dispu dedja deus djermeys di djins, les parints ni transmetnut pus l' walon a leus efants. Dins ç' cas la - et tos les linwincieus sont d' acoidr ladsu - i gn a pus k' ene voltrûle politike linwistike ki poye saetchî l' lingaedje foû di spexheur.

Enondaedje di l' idêye

C' est Nadine « Delmâjhone-walone » (foto d' intiesse) k' a tuzé l' cayet, inte deus raploûs do comitî del Fiesse às lingaedjes walons, l' an 2016. Elle aveut ddja oyou djâzé d' on sfwait label el France (pol burton, l' alzacyin eyet l' occitan). Avou ça ki, el Walonreye minme, gn eto des pareys labels : po les pus beas viyaedjes del Walonreye metans. Dins ces cas la, c' est l' redjon walone ki tchapeate li cayet, mins c' est ene Soce Nén Recwârlante [ASBL] ki manaedje.

Di l' apinse teyorike, l' enondaedje do pordjet a passé pa on tuzoe [think tank] avou Gigot, Fauconnier, Frankinet, Francard, Alix Dessargues, et dj' endè roveye motoit. On contève dedja fé l' seyanche di sinateurs al fiesse di 2017. Mins a falou ratinde ci î d' mâss cial po « passer às akes ».

Les egadjmints

Les comenes k' ont dit « awè » al labele s' egadjnut a fé ene cwézinne d' accions po fé tcheryî l' walon (u èn ôte sipotchî lingaedje do teritwere Wa-

lonreye-Brussele). Gn a cwate ridants, avou cénk shijh egadjmints possibe dins tchaeke di zels. Les ridoes sont: (1) l' atôtchance (papî e walon dins l' gazete del comene; inkete so li cnoxhance do walon pa les djins, sinature del « Tchâte des ptits lingaedjes », ene cogne coinrece del *Charte européenne pour les langues régionales*); (2) li tuzance (locàs po les soces di waloneus, spectâkes e walon on còp par an; lives e walon el bi-bioteke del comene, metaedje di tecses e walon dins les fiesses del comene...); (3) Acsegnmint (livret sol walon a dner às parints, cours di lingaedje et tuzance walone dins les scoles del comene ou come ocupaedje foû-eures [activité extra-scolaire]; bate di recitaedje e walon po les scolîs...); (4) Veyâvté (Plake di voyes ou dins l' mâjhone-comene e walon, afitchaedje do label so les rôlants éndjins [véhicules] del comene...); (5) Tourisse et economeye (pormoennâdes guidêyes e walon, prodûts do payis avou des etiketes bilingues, displo-yâves touristikes multilingues avou l' walon dvins...).

Il ont ddja dit k' « ây ! »

Blegné, Chevri-Rance, Derbu, Djerpene, Djeve, Hu, Lidje, Mâmdey, Nameur, Tchålerwè. Dj' ô bén ki les troes grandès veyes del Walonreye sont dvins.

Lucyin Mahin, li 2 d' mâss 2018

Serious come on pâpe, Cabu (Michel Robert) à sinaedje po Djerpene

Spòrts : Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (46)

Vla l' Corêye eyet ses djeus

Pyeongchang : c' est rola k' ès fижhît e 2018 les djeus olimpikes d' ivier ; do 9 à 25 di fevrî.

Les 23inmes di leu no s' ârênt plou fé a Anci el France ou co Bén a Munich e l' Almagne. Mins c' est l' Corêye do Sud k' a stî tchoezeye el 6 di djulete 2011 a Durban.

PyeongChang 2018

Djeus et politike

Ene drole d' istwere puski ces djeus la ont stî markés del prezince del Corêye do Nôr. Leus vijhéns sont-st e guere avou yeusses. Mins tolminme, gn a yeu on raprotchmint inte les deus avou l' evoyaedje di djouweus d' djeu d' crosse (hokè).

Po les amateurs di chifes, sepoz ki 82 payis ont cwâlifyî à moens èn atlete. À totâ, i gn ayeut 93 comitès olimpikes di prezints. Les djeus di Pyeongchang âront yeu 102 esprouves (50 po les omes, 44 po les comeres eyet 8 po les deus eshonne). Çoula po 15 diciplenes dins set espòrts olimpikes. On nd a eto radjouté cwate nouvelles avou des nos a couchî dvant l' ouxh : *big air*, *curling dobe*, *slalom paralele* et *mass star* !

El flame a-st arivé el primî d' nôvimbe ey a voyaedjî ene cintinne di djoûs, estant poirtêye pa 7500 poirteus po les 75 miyons d' Coreyins.

On ayeut ene miete peu avou les missiles saetchîs do Nôr. Après l' ci do 29 di nôvimbe, el minisse del disfinse do Sud a pris des mzeures di pus avou

l' prezince di 5000 policîs et sôdârs. Gn a minme ene boesse especiâlijheye di ciber-sâvrité k' a stî egadjeye pol cas eyou çk' i gn âreut yeu ene atake des djéndjoles infôrmatikes.

Les Bedjes k' î estént

Do costé des sportifs di no payis, gn ayeut 22 prezints l'avâ dins nouv espòrts diferins. No pus grand espwer, c' esteut Seppe Smits, el tchampion do monde di slopestile. Po no payis, à livea des medâyes, gn a yeu k' ene d' ârdjint avou Bart Swings.

Traeyins

Brâmint des traeyins ont-st arivé a ces djeus la. Divant d' comincî, gn ayeut l' Rûsseye k' esteut sospindowe po dopaedje (sortot a Sotchi). Sacwants atletes ont plou pârticiper, mins nén padzo l' drapea rûsse, mins Bén l' ci olimpique.

L'avâ, gn a yeu on virûsse k' a epestiferé les djins. Houte des djins di l' organizâcion, gn a yeu eto des sportifs ki s' ont dvou djoker di s' etrinner.

So placee, Bén k' el Corêye fouxhe el catoirzinme economeye do monde, on croet sawè k' i gn a Bén 2,5 miyons d' tchéns eyet brâmint des tchets ki sont magnîs sol tâve tos ls ans. Les pôvès biesses sont-st eprijhnêyes, aclevêyes et mambornêyes dins

des condicions ki dj' inme mia taire roci.

Gn a eto des esprouves di ski k' ont dvou esse ripoirtêyes a caze d' on trop foirt vint. Ki ça fouxhe el dischinte omes ou Bén l' eslalom djeuyants des comeres, el federâcion n' a pont prins d' risses. Çou ki n' a nén stî l' cas pol plantche des nives [snow-board].

Gn a yeu eto l' afwaire des *pompoms girls* vinowes do Nôr. El dictateur Kim Djon II a minme evoyî ès sour po restchâfer les rlâcions. Minme si les deus costés ont dfilé eshonne, i n' fât nén croere ki tot dalève pol meyeu.

Et les spòrts ?

Dji sai, vos m' dalez dire ki dj' n' a waire divizé di spòrts dins tot çola. Portant, gn a tolminme yeu des tchampions ki s' ont metou âdzeu del melêye.

Dji pinse a Marcel Hirscher, Tessa Virtue et Scott Moir do Canada, el francesse Perrine Laffont et co Bén ds ôtes.

Dj' a veyou des belès afwaires, ki ça fouxhe sol glaece ou Bén dins l' nive. Po çou k' est des djeus yeusses-minmes, Soho-rang, el blanc tigue, el mascote des djeus pout esse binâjhe !

Jean Goffart, li 26 di fevrî 2018

Istwere

Les djezwites e Congo

Cwand il esteut l' grand adjinçneu des « shijhes do Coirneu », Djan-Pire Dumont aveut stî trover toplin des waloneus. Et nd aprinde des beles so l' istwere des djins d' nos djins...

Li Rantoele (L.R.) : A on moumint dné, vos avoz stî trover Jean-Marie Lecomte, et i vos end a dit des beles so les Djezwites e Congo.

Jean-Pierre Dumont (J.P.D.) : Bén c' est a dire k' i m' end a-st aprins. Lu,

c' est on djezwite, et il aveut stî missionnaire. I m' a raconté... I m' a fwait sepi des istweres ki dji n' kinoxheu nén so l' istwere des djezwites e Congo.

Notamint, ki cwand les djezwites î ont stou, li payis esteut ravadjî pa les gueres di Yopôl II. Gn aveut yeu des banslêyes di moirts, et gn aveut toplin des orfulins. Et onk des prumîs ovraedjes ki les djezwites ont fwait, c' est do sayî di rashonner ces efants la. Po s' end occuper ey elzî dner a magnî. Et po les scoler.

L.R. : Des djezwites ki dvént ndaler el Chine !

J.P.D. : C' est bén çoula. C' est a dire ki, les prumîs djezwites k' î ont stou ni dvént nén ndaler à Congo. Gn aveut ene ekipe di djezwites del Beldjike k' estént presses d' end aler a l' Chine.

L.R. : (Come Adlin Grignard... A ! nonna, c' esteut e l' Inde, lu !)

J.P.D. : Mins a ç' moumint la, on cmincive tolminme a saveur çou ki s' passéve e Congo d' Yopôl II.

L.R. : Les gueres di Yopôl II, c' esteut cwè a djuste ?

J.P.D. : Li rodje cawoutchou¹, cwè ! S' il a stî à Congo, ci

Jean-Marie Lecomte

n' esteut nén po-z aidî les djins et lzî aprinde li civilizâcion et d' mî viker, c' esteut po rfé des çances. Et a m'-n idêye, pocwè voleut i fé des çances ? Bén pask' il esteut rwè d' on ptit payis. Ki tote si famille, c' esteut li rwè et li rinne d' Inglutere, c' esteut l' impreur d' Otriche, et s' mononke k' aveut stou li fi do rwè d' France. Et dji va dire k' i s' sinteut on ptit pô ptit, cwand i rçuveut ces djins la a Brussele. I n' aveut ossu l' impire di Victoria, et tot çoula. Et il aveut mezâjhe di çances po n' nén esse brâmint pus ptit k' els ôtes.

C' est ça k' i s' a-st interessé à Congo... por mi. Mins ci n' est nén po les djins.

A ç' moumint la, come on cmincive a djâzer di tot çki n' alève nén e Congo, di tot çki n' diveut nén aler, ki n' s' âreut nén dvou passer, ebén il a oblidjî... - dijhans k' il a yeu l' bresse long assez - po k' les dijh peres djezwites ki dvént ndaler a l' Chine soeyénxhe evoyîs e Congo. Et sol voyaedje po ndaler del Beldjike disk' el plaeece k' i dvént esse so posse e Congo, i n' a cénk k' ont morou ; cénk so les dijh, ene mitan. Po dire ki ci n' esteut nén, zels, po s' herer des çances divins les potches.

L.R. : Et pu après, avou les orfulins ?

J.P.D. : Les djezwites, on è pout

dire çou k' on vout, mins c' est des djins, tolminme, ki sont capâbes. Il ont rascoyî les orfulins. I ls ont-st aclevé. Et il ont on pô fwait come ene sôre... dji n' va nén dire di ptit estat, on pô come il avént fwait davance e l' Amerike do Sud, e Paraguay.

L.R. : Cwè çk' i gn aveut yeu à djuste, e Paraguay ?

J.P.D. : E Paraguay, les djezwites avént fwait ene sôre d' estat djezwite, mins po les Indyins, goviené pa les Indyins. Ey aclever les Indyins po ndè fé des bons crustins, po lzès civilizer, po lzî apoirter çou k' i contént k' esteut bon por zels.

Mins c' esteut nén l' idêye di Yopôl II di vey les djezwites si si bén occuper des djonnes. Ci n' esteut nén l' idêye nén pus des politikîs del Beldjike k' ont dit : « I vont on ptit pô trop lon. » Et, a ç' moumint la, on lzî a spiyî les rins.

Î aler po fé on pô des scoles, c' esteut bén, mins nén aler trop lon. I n' a mây avou li « Paraguay-e-Congo ».

L.R. : C' esteut diviè 1905, divant k' ça n' soeye li Beldjike, dabôrd ?²

J.P.D. : À cmince do « Congo bedje », purade. Cwand ça a ataké k' les politikîs d' Beldjike avént leu mot a dire, et k' i gn a-st avou les margayes inte les pârtis, les calotins, les magneus d' calote, et vo ndè ci et vo ndè la.

Cint-Fontinnes, li 18 d' octôbe 2017

1. rodje do sonk des negues k' estént oblidjîs d' aler bouter dins les plantisses d' eveyas (âbe à cawoutchou); il avént télmint sogne k' i fritchtént evoye dins les bwès et les maraexhes,... ey î dmorer (moirts). Foû del Beldjike, n' a des istoryins ki n' halkinèt nén a lomer çoula on peupe-sipata (djenocide), poy k' on avire [estime] a deus miyons li nombe di Congolès k' î leyît les hozetes. Come di djuste, et come li walon, on n' nos a nén aprins çoula e scole !

2. Yopôl II aveut payî èn Inglès lomé Stanley po-z explorer li grande blanke taetche k' esteut e miermitan d' l' Afrike, et ki n' esteut co da nole pouxhance coloniâle (France, Inglutere, Portugal, Almagne, Itâleye, Espagne, Bas Payis). Stanley rimonta l' aiwe di Congo. Pu, arivé do costé des Grandès Laetches, i rescontra èn ôte exploreu, Livingstone, ki boutève po les Inglès. Wice k' i s' rescontrît, ci fourit l' frontire inte li futeur Kenia et l' futeur Congo da Yopôl (si prôpiété privêye e droet uropeyin). A s' moirt (1908), i dna l' Congo al Beldjike.

Agricoûteure

Les poyes

Li poye k' a l' tchance do viker al grande air n' a nole obligâcion do ponre èn oû tos les djoûs.

Cisse poye la pond a s' shonnance, cwand elle end a idêye, d' après k' elle est d' boune ou d' mâle oumeur, et sortot d' après l' sâjhon.

Elle a ses abitudes

Ele pond brâmint à prétiens, et d' l' esté. Mins, câzu nèn cwand ele pied ses plomes, cwand les djoûs sont rascourtis, cwand i gn a do vint, cwand i ploût, cwand i djale... et cwand ele n' a rén a magnî. Ni dit-st on nèn k' ene poye pond pa s' betch ?

Âd dizeu do martchî, ele n' inme nèn k' on l' voeye ponre ; ele sereut djinnêye ; et i lyi fât ene ponete, wice k' ele si pout catchî.

Kôt-kot-kot

L' a stî l' tins, à bontins, on meteut des oûs evoye po les magnî pus târd, à mâva tins, cwand i divnênt pus tchir.

Disk' après guere, li poytreye vikéve come i n a meye ans ; les poyes estênt el liberté, sins poyî ; di l' osté, ele passênt l' nute dizo les stoeles, a pîce so ene coxhe ou l' ôte ; di l' ivier, ele si metênt a houte divins les stâves. Nolu n' waitive après ; i n ayeut des pietes...

Les poyes, k' inmêt bèn les viers di tere et les waerbâs, magnênt sorlon leus pormoenâdes. Tant mî vât, si c' esteut dvins les steules et les prés ; tant pé s' i n' dimorêve pus k' a greter e l' ansinî ; li

cinsresse tapêve cobén ene pougneye di grins, mins nèn tos les djoûs.

Li poye poneut pattavâ, wice k' elle ayeut idêye ; les oûs estênt sovint mâssîs, ca ele schitênt sovint dsu, et i n' estênt nèn rascoyîs tos les djoûs ; i les faleut co trover ; vos n' avîz nole waeranteye k' il estênt frisses.

Tinez, vochal on truk po vey si vos oûs sont frisses : metoz les e l' aiwe avou on coyî d' sé : les vîs flotêt, les frisses toumèt e fond del casrole.

André Mottet, li 5 di fevrî 2017.

Les poytreyes d' asteure

Kéne diferince, endon, avou l' cwârtî « modiene » del poytreye.

Cwate raeces po fé on polet

Cwand vos magnîz ene coxhe ou do blanc d' polet dins on restoabeye, sav bèn k' il a falou cwate raeces diferinnes po fé on sfwait poyon. Li mame poye eyet li pere cok provnênt tchaeconk di grands-parints a pârt (des bounès poneuses pol mame et des crexhants sudjets pol pa).

Poyes et coks (les parints des poyons) ont stî aclevés tchaeke di s' costé, et metous à redjime. On djoû so 7, i dvênt djuner [jeûner] po n' nèn divni trop crâs - on bon cok n' est djamây crâs. Totes les samwinnes, les poyes

vont esse pezêyes po k' i gn âye nèn des pus grosses et des pus ptites (on rsogne les pus ptites, et on n' radjoute rén âs pus grosses). Coks et poyes sont maryîs a 20 samwinnes, on cok po dijh poyes (les coks n' ont nèn ostant d' tchance ki les berâs, zels ki siervèt 40 berbis).

Les poyes vont cmincî a ponre a vint-cénk samwinnes. Ele divêt avni a 90 oûs par djoû po 100 poyes. Et porshuve insi disca 56 a 60 samwinnes (èn an et kékes samwinnes) la k' ele divrênt co ponre 50 oûs po 100 poyes. Tchance eto, come ele divêt esse potcheye po mete li djermon do cok dins l' oû, ele polêt viker al tere, dins des grands bastimints la k' i sont 5 a 10.000 oujheas. Les consours

poneuses, zeles, vikêt dins des cadjes (elle ont stî ene miete ragrandeyes diviè 2010, po shuve ene lwè uropeyinne).

Adon-pwis, cwand k' ele vont magnî dipus k' ele ni rapoirtèt, ele seront vindowes po fé do tchiken-sope.

Les oûs, rascodous dins des ponetes, sont moennés a l' acovoe [couvoir], et metous dins des dresses a-z acover. A 19 djoûs, i passêt dins l' discloyoe [éclosoir]. A 21 djoûs, i dvrênt esse tertos disclôs, et on rawâde on rindmint d' 95 âcint po les djonnès poyes, ki va baxhî disca 70 âcint a èn an al fén del ponâjhe [courbe de ponte].

Li Rantoele, li 9 di fevrî 2018

Li Rantoele às belès-letes

Limero 40 (rawete al Rantoele I° 85 del rivnowe do tins 2017)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li grosse vatche

C' esteut à bontins. Li solea lujheut dins on bleu stoelî sins nûlêye. Dj' esteu bén luné et dji m' a-st arindjî po ndaler fé on toû a velo.

Dji pezéve dissu mes pedales, tot binâjhe. Dj' esteu minme ewaéré d' m' etinde tchanter.

Dj' a târdjî po m' ripoizer et rprinde alinne. Dj' a stâré m' velo dins l' fossé. Dji m' î a ashî, tot djusse divant l' bouriket pa wou k' on pout prinde li pî-sinte ki vos ramoenne fén roed dins l' vijhnâve, et ki côle a deus li cloteure di ronxhes do pré des vatches.

Dins l' paxhi, tot djusse pa dvant mi, ene bele foite BBW (Bleuwe Blanke Walone) a rlevé s' mouzon foû des yebes, avou l' air di m' dire : « Cwè vouss, twè ? » Al tete, on vea co mia tourné k' leye, on cou d' polén, fougne dins s' pé.

Dji m' a lancî et lyi oizeur lâtchî ene marimince : « Maria todi, ki t' es bele avou tes deus djaenes pindants agriftés a tes orayes ! »

« Ti troves ça bea, t'-minme, po on dmey cougnî ? » k' ele m' a respondou so ses grands tchvâs. « Ti voereus t' feme avou deus pareys djaenes clicoteas et on caraco dispwairyî, ti trovreus ça bea, twè ? Lâvâ a l' Urope a Brussele, ci n' est k' des bâdets, i n' ont nén waitî al couleur di m' rôbe ! I m' ont moussî come on spawta ! »

Ene vatche ki berdele avou tote si tiesse ; c' esteut ddja sbarant, mins ene ki fwait del politike, ça, dji n' aveu co djamây veyou, ni etindou dire !

Dj' a dmoré ene hapêye, tot paf d' astampé, divant d' lyi poleur responde.

« Oyi, vos serîz bén dins l' bon, mins vos clicoteas, c' est come nosse cwâte d' indintité da nos, et ça, c' est l' vosse ! On sait d' ewou k' vos vnoz, kî çk' est vosse pa, vosse man. Al kéne cinse ewou k' vs avoz skepyî. Avou vos djaenes pindants, vos ploz voyaedjî dins tos les payis, on sarè todi kî ki

vs estoz ! »

« Ti djowes avou mes aburtales, hê, twè ? Dji sereu libe la, ey awè des abondroets come les vatches di l' Inde, et m' poleur pormoenner pattavâ les tchamps. Ti voes bén ki dj' so resserêye dins on paxhi, et cwand ç' n' est nén pa des fis d' ârca, c' est pa on filé ki t' dene ene drine a tchaeke côle ki dj' passe mi tiesse trop lon. Ça sieve a cwè tot ça ? Mel pôreuss dire ? »

Dj' a begyî : « Po nozôtes, les omes, çou ki conte, c' est d' sawè del kéne sôre di vatche ki vs estoz. Si vs estoz ene vatche po l' laecea, ou ene po l' tchâ ! »

« Comint mi oizes tu rmete a totes ces sôres di biesses ki vegnut d' abaguer dins nosse payis ? Des Limozenes del France ; ni cou, ni panse, ni tete; des Hostines dâ Canada, ki n' ont ki l' pea dsu leus oxheas. Des vrayès bâre às boles. Dji m' dimande todi bén comint k' nos toreas polnut griper ladsu, saiss, mi. Mi vijene mel dijheut co l' ôte djoû : « Mi feye, i gn a des cis, ene gade avou on cindrén, i griprént dsu. » Ça n' mi sbare nén k' les ârtisses ont-st emantchî l' fâs cougnaedje ! »

Elle a rataké : « Waite mu bén, ti n' mi sâreus rmete a ces carcasses la d' etrindjires ? »

Vos l' savoz eto, ki les vatches sont foirts delicates.

Po l' rapâjhî ene miete - ca t' âreus yeu dit ene ki n' aveut nén rwaitî s' botroûle divant d' si rlever, dji lyi a fwait les cwanses del vey voltî.

« Nonna, m' bele BBB, c' est vos l' pus bele, vos, l' pus grosse, vos ki nos fwait les meyeus veas. C' est vosse prumî ? »

« Meu nonna, c' est ddja m' troejhinme, li cinsî a vnou cweri les deus prumîs a camion po ls emoenner dji n' sai wou, mes pôves

efants ! »

Dji lyi a dmandé s' no. « El cinsî m' lome Maggie » m' a-t ele respondou. I m' a shonné k' dj' aveu ddja etindou ç' no la kéke pãrt.

Ele s' a leyî rivni a leye, s' ashide so l' yebe et, buk a buk, m' atôtchî platezak.

« Mins si vos croyoz k' c' est l' pompon d' poirter des djaenes plastrons come ces-la a vos orayes, pocwè k' vos n' è poirtez nén, vozôtes, les djins ? Vos croejhelrîz ene comere, vos sârîz direk, kî çk' elle est, rén k' a lére cwè so ses clicoteas. Bondjoû madame, vs estoz 45 ans viye, vosse pea est blanke ôrlêye pa l' solea, vs avoz yeu cwate efants avou cwate diferins omes ki vos paynut po-z etertini tchaeke leu djonne, et vs estoz novelmint presse po rataker l' cénkinme.

A ! Et por vos, nosse dame, ci serè cwè ? Dji voe k' vosse pea est noere, ki vs estoz costri, ki vs estoz 50 ans viye, ki vs avoz catoize efants à Zimbabwé, presses a potchî evoye did la po vni dins nosse payis, ki vs avoz corou evoye do radjoû d' Sangate ! Vola, les prezintaedjes sont fwait ! »

Dj' esteu storné so l' còp ! Ele ni s' contintéve nén d' câzer, elle aveut tote si tiesse po fé l' luçon às omes !

Dj' a rprins m' velo. Dji lyi a dit : « A onk di ces djoûs », et a s' vea eto. I m' a shonné k' ele aveut l' air di s' fote di m' binete, po l' paskeye k' ele vineut di m' djouwer.

Tot rabrokant, dj' a tuzé a çk' ele meteut so l' tâve. Tot conté tot rabatou, est çki ç' sereut si sbarant k' ça po les djins ? Bén seur, âdjourdu, avou les novelès machenes, on-z âreut co rade candjî les pindants po des tîcheures electronikes ewou k' on î pôreut lére tot çki nos avans dins nosse tiesse. Pus moyin d' raconter des crakes. Pus dandjî d' clignetes. Rén k' e vos croejhlant, on sâreut çou k' vos avoz e l' tiesse. Si vos berdelez dins l' posse às imâdjies, on sâreut d' avance ki vs racontez des falouêtes po neyî l' pexhon.

« A ! On vos lome Jules. Come mi, mins dji so pus foirt ki vos. » « A ! Vos veyoz voltî m' tchapea ! Merci brâmint des còps, mi c' est vosse sitoumak ki m' plait bén ! » « A ! Vos-estoz tchampete ! Bén mi, la ki dj' vén d' moussî foû pa l' grand poite del prijhon. Si vs alez a hintche, dj' irè a droete. Nén dandjî d' vos traecassî avou mi ! Dji n' so nén malâjhey, savoz ! » « A ! Vos estoz tote peneuse ! I gn a ene sacwè ki n' va nén ? Dijhoz m' on pô ? »

C' est bén les preuves ki c' est les vatches ki fwaiynut avancî les omes. Pus djamây vos n' rawaitroz les vatches avou vos ouys come divant. Dji sereu del Comission, dji lyi dene direk li pris Nobel, mi, a ç' Maggie la !

Drole di sôres di djins, les omes, ki fwaiynut sopoirter às ôtès biesses totès mariminces k' i n' sopoitrent nén por zels.

*Jacques Desmet, so ene idêye da Jules Mazy ;
nén eplaidî*

Li rmariaedje (VII)

Èm feme, Zahiya, ni m' vina nén ratinde a l' areyopòrt di Sint-Dominke. Ci fourit Djijanoba, ene Dominikinne ki dji lyi aveu dmandé di tni l' pot droet dins m' botike di nedjetes (mayots d' bagn) tins k' dji sereu e l' Walonreye. Et m' anonci platezak ki dj' âreu dvou esse touwé.

- Mi ! ? Mins vos veyoz bén ki dj' so dvant vos, pãrlant-vicant. Vos

n' croyoz tolminme nén às spêrs. C' est l' veur k' avou vosse vodou, on n' sait djamây.

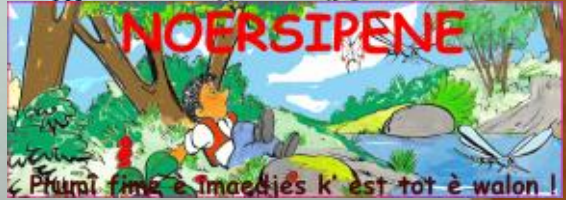
Dj' aveu dit çoula a môde di riyotreye. Mins on n' divreut mây balter les croyants so leu rlidjon. Dj' âreu ddja dvou aprinde çoula avou Zahiya. Ele divneut steke cwand, el

société, on riyeut des adjnolaedjes et rlevaedjes des muzulmans ki priynut. Cwand ele s' a-st amourachî do Tunizyin d' Bastogne, i paret k' lu el barbotéve tofer paski nos n' esténs nén maryîs às notâres muzulmans. Ki nosse mariaedje ni contéve nén, poy ki mi, dji n' m' aveu nén cviersî a l' islam. Ki s' pa l' disbenixhreut divant d' mori, si ele ni candjive nén d' voye. C' esteut seur brâmint a câze di çoula k' ele

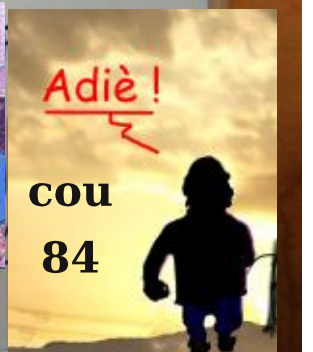
shûte p. 15

84

<< Rantoele 60

COU
84

Nosse mwaisse dessineu prind s' pansion

Cazète di prôze nèn
racontêse qui rache tos
les trwès mées

1998
Ivièr
N° 9

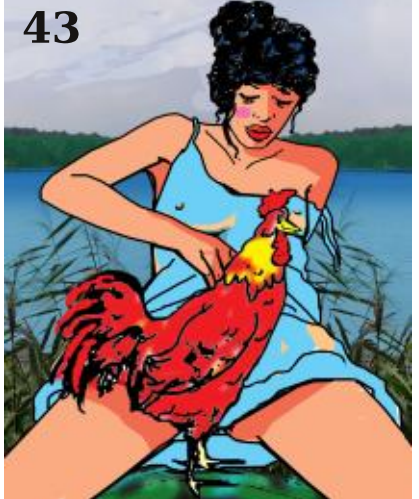
Publyî pa: Li Rantoele, soce nèn ricolôrfante (asbl)
Aveu l'adivêse del Comunité francôse di Beldje
Aplêdeu responsable: Pierre Djacques - Li Hêls, 21
5040 Li Tchéste (Walcône)
E-mêle: p.dj@proxad.be
Bureau de dépot: 6983 Li Tcheste-Neuvôléve

divant: 9 (1998)
après: 32 (2004)

44 >>>>
(imådje forbatowe
dins l' fime « Li
langue åd dibout
del linwe »)

(co parexhowes e noer et blanc)

43

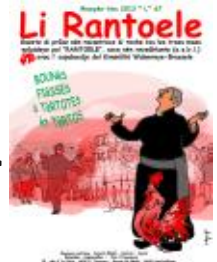
covietes ricandjeyes

61
>>

67
>>

Imådjes po rire riwalnijheyes pa Jean Goffart

Si vos stoz come lu, gn a waire di solucions

- C' est cwè, l' amour ?

- C' est cwand, tos les djoûs, vos m' volez on boket d' tchocolât dins m' saetch, et ki mi, tos les djoûs, dj' endè mete onk esprès por vos !

- Erwaitî l' fotbale! Des djins ki cournut après on balon ! Mins k' i fât esse bièsse ! Bièsse a mindjî do four !!!

- Vos avoz ràjhon, m'-n amour ! Alèz è m' cweri ène bire !

Ebèn cwè !? Nos endalans tolminme a scole ?

Imådjes po rire riwalnijheyes del Blawete

© walon l'Blawète

I ratake a fé frisse !

N' a-t i nén moyén d' pixhî el mājhone come li tchet ?

© walon l'Blawète

Merci di m' avoir vinou rinde vizite !

L'Blawète

- Vos pratikez on spòrt d' abime ?
- Di tinzintins : dji disdi m' feme !

L'BLAWÈTE

Kî çk' a magnî tot l' nutella ?

Sovnances da Djozewal

« Djozewal », ci n' esteut nén on spot po dire « Djozé l' waloneu » mins « djåze walon ! ». Kî çk' el saveut ?

Coviete 45

Bate di waloneus (l° 66, esté 2013); on î ricnoxhe les felerisses a hintche (Bernard Louis ki s' mucheye, Jean-Luc Fauconnier et Jean-Marie Pierret, a l' atake); les sconte-felerisses a droete (André Gauditiaubois so s' tcherete, et Francis Baudoux padri); inte deus feus, les mitanvoyisses (Djåke Desmet, ki hâsplêye, Djozé Schoovaerts, ki tént l' paraplu po waeranti l' Djåke, et Lucyin Mahin, ki ratind coeymint k' ça passe, coûchî so ses djnos, mins ki va atraper les hinaedjes so s' cabu)

Coviete 53 : mostrant s' ratayon, on pondeu flamind

Coviete 49 : les bombes à fosfore hinêyes pa les Israelîs so les Palestinîs d' Gaza (2008)

Estant djonne, il boute avou li scole di Marcinele (Morris et ds ôtes) : i sieve eto d' modele po les bindes d' imådjes (c' est lu l' bârbou dizo l' rodje fritche a droete)

Cou-covietes del Rantoele; il askepeye ci stîle la diviè l' limero 61 (al fene droete), adonpwis, i radjoute el tiesse des scrijheus

s' aveut distourné d' mi l' anêye passêye.

Mins wice est ele, cisse-lale ? N' est ç' nén leye ki m' diveut vni ratinde a l' areyopôrt ? Dj' a dmandé cwè a Djiyanoba.

- Co d' on pô elle esteut e violon, vosse binamêye « Zaya » - Djiyanoba n' aveut m'ay sepou prononcî li H di ç' no la. Si aveut ele dit « binamêye » avou on sorire do gros des dints.

- E violon ? Elle a-st amonté èn orkesse di salsa ?

- Ni riyoz nén. N' a rén d' riyâve a çoula. Vos avoz Bén manké di leyî la vos hozetes.

- Djans ! Djocans nos d' djâzer a môde d' advina. Dji mour di fwin. Si on ireut magnî ene crosse dins onk des ptits restos-abeve del pladje. Vos m' racontroz vos râjhons, mins sins fé d' âdiyoss, s' i vs plait Bén.

Dins l' taci ki nos cdjueut foû d' l' areyopôrt, ele m' a leyî padvant por mi berdeler avou l' tchâfeu. Di tot et d' rén. Po prinde li timperateure del handele d' avâr la. Gn aveut mwints otels k'estént vudes paski les tourisses rûsses avént dzarté, dispu k' leu manoye aveut baxhî pâr. On roube ni valeut pus k' on cwârt di dolâr amerikin, po on dmey la nén co deus ans.

Pu potchî d' ene coxhe so l' ôte, et dvizer des tontons-macoutes. Les touweus des dictateurs ayicyins avént rtruvé d' l' ovraedje drocial, tot fjhant des laidès keures, payîs pa des politikîs ou des traeyincieus sins vergougne.

A ç' moumint la do djâspinaedje, Djiyanoba m' aduza li spale avou s' mwin. Dji contéve ki c' esteut on sene d' amisté. Dji rcomprindreu pus târd ki ça vleut dire : « schoûte Bén çoula ! On-z è rdjâzrè torade. »

Nos ns avans astalé a ene tâve a l' adroet del mer. Sol droete, li pôrt di plaijhance, la k' les naiveus agritchtént les tourisses po lzî atâvler ene pormoennâde a batea à moteur. Dji djha tot d' ene trake :

- Dj' a todi dit ki, li prumî côp ki dj' âreu ene miete li tins, dj' ireu fé tote li coisse bijhrece e batea, disk' al frontire ayicyinne.

- Zaya l' sepeut ele Bén, ki vs avîz ç' rafiya la ?

- Dandjeus k' oyi ! Ça m' schôpyive dispu ene tchoke.

- Diu merci ki vos n' â avoz nén stî tot rivnant, po fé vosse croejhire.

Si rbâjha-t ele co si medaye mirâculeuse, tot

m' shoflant çoula.

- Hay, djans ! Pupont d' mistere ! Vudîz vosse saetch.

Et leye mi conter li pus rocambolesse des paskeyes ki dj' n' euxhe m'ay etindou. Et k' c' est mi k' î est l' mwaisse persounadje, cobén !

Les gazetes estént plinnes di spoûles la k' des moudreus ayicyins dischindént des djinneus. L' afronteu d' on té politikî, presse a lyi haper s' plaeece às vôtadjes d' après. On prôpietaire ki n' vleut nén vinde si terén a on gros bastixheu d' bildignes. Et hay vos nd âroz.

Zahiya aveut dvou tuzer çouci : « C' est co mi l' toutcheuse di l' assurance-veye da Pierot. Mins i pôreut bénrade candjî d' idêye, ca dj' a les pinses ki ci ptite macrale la di Djiyanoba lyi a shoflé des pouces e l' oraye. Si dj' âreu totes ces çanses la, et li stok di martchandeyes k' i gn a co so l' iye, dji pôreu viker so blancs poes, vaici, on grand long tins. Et motoit rtrouver on ví ritche Amerikin a-z edjupsiner po après côp. »

- Ele louca po s' mete e hant avou ene binde di moudreus ayicyins. Li plan, c' esteut d' vos assaetchî po ene croejhire e batea, come li cene ki vos djeryîz après, et k' ele li saveut Bén. On côp el hôte mer, i vs fotént ene bale e simpli, pu ofri vosse coir come ricinon às rakins.

C' est l' veur k' end a po fé, dins l' cotoû, et i n' si fwaiynut nén priyî cwand il ont yeu nodé l' frisse sonk.

« Dji n' vos l' divreu nén dire, monsieu Pierot. Mins popa, il est payî come racuze-potêye pal police criminele. Il a reyussi a fé do fougant tot divnant camaerâde avou on gros pârén des moudreus ayicyins. I m' a rapoirté l' pake ki vosse Zaya aveut passé avou ene di ces nindjes la. C' esteut riskeus por lu, sav. Si ces djins la n' estént nén payîs à pris dit, i nos plént zigouyî tertos, po fé disparexhe totes les rotes do martchî.

Dj' ala trover Zaya. Dj' esteu foû d' mes clicotes. Dji l' egueuya come do pouri pexhon. E creyole. Dji n' vos sâreu dire s' ele comprinda tot. Todi est i k' ele divna blanke moite.

- Si ti n' vas nén payî les touweus à plin tarif, et fé ene croes so ti rlâcion avou monsieu Pierot, dji t' va racuzer al police dominikinne. Gn a djustumint ene grande campagne po mete ene ahote às faitindjes des tontons-

macoutes. Dj' a des temoens.

Et c' esteut l' veur : mi pa. Mins i n' âreut mât sitî dire li veur divant les noerès cotes.

Dji lyi djha co k' ele pasreut l' restant di ses djoûs à yoyo. « Et roci, ci n' est nén les ôrlêyès prijhons del Walonreye, saiss ! », di dju.

Elle ala payî les Ayicyins - mins co avou des çances poujheyès dins l' cagnote des nedjetes. Et dji croe k' elle a prins on biyet d' avion pol Canada. Dji pinse k' elle a ddja rtrové on galant rola. On Tunizyin come leye. On lomé Chakir - dji l' a-st oyoy dire ci no la ene cénkinne di côps ene feye ki dj' l' a-st etindou djâzer so si axhlâve. »

A fwait ki Djijyanoba dvizéve, dji sblarixheu. Ci n' est k' ça ki dj' n' a nén toumé flâwe divant k' ele n' euxhe tot dit.

Vo m' la don mierseu. Disseulé e m' manaedje. Fén mierseu po vinde mi moncea d' nedjetes et d' mankins d' plastike

às Dominikins. I n' mi dinront mât les pris k' i m' ont costé. Pôve nozôtes et les tchéns d' tcherete ! Torade, i m' fârè aler a Rékem, come dijhént les vîs Lidjwès.

Tot seu ? Nonna, taiss ! I gn a Djijyanoba. Nén on coir di deyesse, mins binamêye ki l' diâle.

Et si, padecô...

Mins elle a-st a schipe vint-cénk ans, et mi dabôrd céncwante-cénk. Mi, on vizaedje tot pleuti, et leye ene tinre pea d' djonnete.

Mins ça n' vout nén dire tcherete. T' as Bén yeu l' vî Onassisse k' a rmaryî Djâclene Kenedi.

Mins mi, dji n' so nén Djone Fidzeral, poy ki dj' vike co...

Fén

Lucyin Mahin

ûtinme paskeye del ramexhnêye « Moude a rvinde » (ki rexhrè so papî e 2019, plait-st a Diu), sicrîte e 2016.

Les ptits bouneurs

Po tos les cis ki n' ont rén fwait d' bon foû d' leu veye;

Po tos les mâlureus k' n' ont mât avou d' coulêye

Po s' rischaper pâjhûle et rovyî leu mâleur;

Et po tos les pôves coirs ki n' savèt pus cwè dire

Dismetant k' n' ont pus l' foice di lever leus pâpires,... **...I n' ârè mât di ptit bouneur.**

Les djins k' on bombârdêye, po les cis k' on mitraye,

Les ôtes k' on plake à meur come des grandès canayes

Sins lzî dner ene seule tchance di sayî di s' fé croere;

Po tos les cis k' poirtèt sins s' poleur arester,

Li paw à vinte, li pwès di leus idintités,...

...I n' ârè mât di ptit bouneur.

Po tos les sins-abris et les *sins-domicile*

Ki n' ont minme pus - c' est pé - li ricfoirt d' ene famille

Et po s' vini confyî, ki s' bouxhèt l' tiesse à meur;

Po totes les âmes findowes et les cours disfoncîs

Paski nolu djamât, n' a sayî d' les inmer,...

...I n' ârè mât di ptit bouneur.

Epwis po tos nozôtes ki doet porshuve si voye

Sins mât nos ristourner ki so nos prôpès cnoyes;

Ossu k' po fé ene sacwè, i fât poleur oizeur;

Ns avans-st avou nosse pârt, fât i co rataker ?

Mi, dji croe bin k' awè, po k' nos polanxhe tchanter...

...K' i n' ârè mât des ptits bouneurs.

Richard Joelants, d' après Djôr Brassinse, li 5 di fevrî 2018

Sol minme tipetape (tchantâve sol minme muzike, ki Brassinse aveut ddja siervou deus tchansons dsu), André Henin a scrît « Metez les dins vosse paradis » (oyâve sol tévé waloncâzante)

Vîs mestîs

Marixhå

On responde da Léon Jeunejean, vinou à monde e 1921, ramexhné pa Jean-Marie Hurdebise, et parexhou dins li rvuwe do Ståve des Boûs, l° 8, bontins 2016.

Divant guere, on fihent on hopea di ptitès bricoles, des fâssès mâyes po les tchinnes, des viertires po les ouxhs et les bârires, des plastoks po tni les finiesses, des aneas po tourner les bwès et des crotchets po tos les uzaedjes, come po les schâles di toet. I gn aveut des plastoks plats et des betchous. Et on rifjheut totes sôres d'afwaires come des clitchets, des coplîs d'tcherowes et tot çou k' on nos amoennéve. Po vs bén dire, on rifjheut minme les toles des forneas à bwès cwand k' ele estént trawêyes.

Po fé les grossès clames di catoize, di bén dijh milimetes di spexheur, on meteut cwate fiers e feu. On bateut ene ponte et pwis l'ôte. On tournéve âtoû del poere, todi pus lon, todi pus betchou.

Feraedje des tchvâs

Di ç' trevén la, les djins, ki ci soeye les cinsîs ou les ovrîs do bwès, ovrént co avou des tchvâs. E l' foidje, on-z aveut on trava po ferer les tchvâs. I n' aveut nén co beacôp d'eterprijhes et les pratikes, c' esteut des pârticulîs k' ovrént a leu conte po totes sôres d'ovraedjes. Kécfeve, on fihent des colires po tcherdjî les bwès so les wagons do tchmin d'fier avou ene manivele po fé monter les bwès.

Dj'aveu ene boune rilomêye. Dj'oya dire on djoû « Ci-la, c' est on marixhå. I n' a nén sogne ! » Et dji fouri contin.

On dit d' on tchvâ k' il est « clawé » cwand k' i s'blesse avou les clâs. I fât bén pinser ki les clâs intrént cwate ou cénk cintimetes divins l' shabot. C' esteut des clâs speciâs ki dissipérent po ki l' biesse ni ride nén.

Eco des ovraedjes di mari-xhå

On bouxhive tote djoû so do fier. Cwand dj' ataca, a catoize ans, dj' esteu on maigreus d' on mete cwarante. On m' fijha on passet po m' fé pus grand et on m' atchta on mârtea di cwate kilos et dmey. Mins a saze ans, dj' esteu divnou foirt come on polén do hôt di m' mete swesante-cénk. A ç' moumint la, dj' ouri droet a l' grosse masse di nouv kilos come tot l' monde.

On radjustéve li pike et l' plat des piyotches po k' i soeyexhe pus deur. On les trimpéve divins d' l' aiwe avou do savon disk' à moumint k' elle avént ene djaene couleur. Cwand k' ene usteye esteut spiyeye, on rsôdéve les bokets eshonne, rén k' avou do fier, télmint tchôd k' i s' leyive fé dafaçon. On meteut les deus pârteyes ene conte l' ôte et on tchâféve disk' à bo-laedje. Et après, on racviernéve

po ki ç' soeye d' adroet sins vey li sôdeure. Ki ç' soeye plat ou rond, c' esteut parey. C' esteut do fier di dvins l' tins. Cwand k' il esteut tchôd, i divneut come ene pâsse foirt âjheye â-z ovrer. Ci n' est nén come li fier d' âdjoûrdu, la k' i gn a d' l' acî dvins.

Bindlaedje des rowes di bwès

Po fé les rowes di bwès, on ashonnéve shijh bokets d' bwès - les tchames - po fôrmer on rond. I gn aveut bén seur des rais, ki tnént les tchames à moyôû. Âtoû d' çoula, on ficséve ene linwete di fier avou des bolons, li bindlaedje. Li bindlaedje esteut pus stroet ki l' bwès ca i s' aplatixheut a l' uzaedje. A l' longue, tot sprâtchî, il esteut totsi lâdje ki l' bwès. Cwand l' fier esteut tchôd, i faleut aler foirt vite tot d' abôrd po fé l' rond âtoû des bwès et pu po sôder l' radjondaedje inte les deus betchetes do fier. Epwis, i faleut sovint rfé des rowes k' estént abimêyes avou les rais ki hossént.

(a shuve)

Responda ramexhné li 30 di setimbe 2015; ricoridjaedje do mwaisse tecse: Jean-Philippe Legrand; rifondaedje et rassonaedje: Li Rantoele; ratournaedje e francès: sol waibe do Ståve des Boûs: www.stavedesboûs.be

Imådjes Wikipedia (dominne publik)

Sociolinwince : kimint pezer...

...les tchances di sorvicaedje do walon (IV)

L' UNESCO, po vey kimint çk' on vike ezès mancîs lingaedjes, a-st edvinté on glindisse [grille] po mzurer li vicansté di tchaeke di zels, et ses tchances di sorviker e 21inme sieke.

Li lingaedje lu-minme a beacôp des « bons ponts » d' egzamin (Rantoele 82), mins si plaeece dins l' société (Rantoele 83 & 84) est sovint tetene.

Medias

Ci n' est nén zero, mins c' est lon d' esse Mouze et les vâs. Gn a yeu troes emissions samwinnes al radio oficire dispu les anêyes 1980. Pluss ene emission tévé. Ele vikèt co, mins l' djâzaedje e walon î est foirt cazuwel [fragile]. On prezinteu el djâze, l' ôte nén. Les troes emissions radio ni sont nén oyâves foû del province di l' evoyaedje; ça fwait ki, e-n ene metowe plaeece, gn a nén moyén d' è schoûter deus. Gn a yeu des belès reyussites d' emissions e walon so des radios libes, mins ele vikèt et mori avou l' radio-wisse waloneu, u avou l' radio leye-minme.

Ene avanceye, tolminme : dispu les anêyes 2010, les emissions e walon di sacwants medias sont rschoûtâves sol Daegntoele.

Les coirnêyes walones dins les gazetes ont ddja stî pus houfowes [touffues, riches] k' ele nel sont. Fât dire ki les troes cwârts des gazetes léjhoves el Walonreye sont fwaites a Brussele.

Dimeure li Daegntoele. Des waibes come l' Aberteke ont flori dispu 1997; les wikis e walon dispu les anêyes 2000; les waibes des soces di waloneus dins les anêyes 2010 (mins cesses-lales, c' est des pådjes ki n' bodjèt waire). Nén come les pådjes walon-câzantes so les rantoeles di soçnaedje - po n' nén dire platkizak « Fesbok »

So des contes come li « Con-druze et walon », « Rabulets » « Jean Goffart » « Li Blawete », gn a do novea tos les djoûs.

Dins les medias, on dvreut mete eto les tchansons e walon. Li produjhaedje di plakes e walon n' a mây sitaté dispu les anêyes 1930 (Djan Goffart end a ene coleccion di 5000). Mins, come li RTBF rifuze di passer des tchansons e walon foû des emissions coinrees di walon, l' amousance [pénétration] do walon dins l' société pa cisse voye la n' est waire sipesse.

Tecnolodje

Vaici, avou l' soce « Li Rantoele », et li rfondou walon come aspoye, gn a yeu ene vraie avanceye do lingaedje dispu l' an 2000. Les programes Linux ont stî rwalnijhîs tot timpe, èn ovraedje kimincî pa Lorint Hendschel. Ont shuvou l' eciclopede et l' motî Wikipedia. Pu l' askepiaedje d' usteyes come li codjowoe (programe di codjowaedje des viebes) et li rcoridjrece [correcteur orthographique]. Tos ovraedjes da Pablo Sarachaga. Di s' costé, Djan Cayron a rashonné tos les programes éndjolikes e walon (Walotux). Lanawaire (dispu fév 2017), les dnêyes brouxhires k' estént sol Wiccionaire walon ont cmincî a esse bèn rassonrêyes pa Julien Casters, espoté « Reptilien ».

Mins si les usteyes sont la, n' a k' ene pitite pougneye di djins ki s' endè siervèt, pâr emey les waloneus (ki loukèt purade li Wikipedia francès ki l' walon). Sobayî si les meyes d' éndjolisses di Walonreye savèt k' i gn a des usteyes po nosse langue dins leu mestî.

Eplaidaedjes

Cial, nos n' avans nén a rodji, veyanmint k' nos avans a magnî po fé. Dispu eviè 1900, c' est on sbarant nombe di lives et d' pîces di teyâte ki vudèt tos ls ans.

Gazete « Li Ptit Lidjwès » (Li P'tit Ligeoès), parexhant totes les samwinnes, l° do 3 d' mâss 1907; oridjinâ da Christian Thirion)

Et des gazetes e walon (asteure, a môde di rvuwes). End a co ene dijhinne pol moumint, disconte di 12 dins les anêyes 1990. Mins li nombe di lijheus(es) a brâmint baxhî. Di 10.000 abounés po les gazetes do cminçmint do 20inme sieke (El tonea d' Tchâlerwè, Li Ptit Lidjwès), on a passé a 500-800 dins les anêyes 1990 (5000 po des cenes brâmint e francès come Walo+ gazete) a on saetchaedje di 100 a 300 pol moumint.

Est ç' li veur ki l' walon serè schapé pa les scrijhaedjes, come li vleut Maurice Piron ? Ene idêye riprinjhe pa Albert Maquet et Jean-Luc Fauconnier lanawaire. Pôreut todi vali !

Sabaye

Et la l' cayet, la, mes djins. Li walon n' est nén moirt. Et dins les 6000 langues ki vont dandjreus mori e 21inme sieke, i n' a nén co ene trop laide pôzucion. Mins gn a co des mantches a mete po k' i soeye schapé a môde do catalan u do maltès, po rprinde des lingaedjes k' on nd a djâzé enawaire.

Lucyin Mahin, li 16 di fevrî 2018

Veyâvté do walon

On è dvize dins les gazetes

Ene après l' ôte, ene grande gazete di Brussele (Le Soir) ey ene djonne rivuwe ki fwait do gaztaedje [Journalisme] al leccion (Médor) ont leyî ene plaèce Bén veyâve pol walon.

Li Swer raconte li si-naedje di l' operâcion « Nosse comene dit OYI » (loukîz p. 5) avou on mot e walon (spotchi) dins l' tite.

Ene prumire

Li papî da Céline Gautier k' est dins Médor est d' ene tote ôte cogne. Li djin a volou cnoxhe les pondants et les djondants do Wikipedia walon. Ele kimince pa prezinter l' eciopedeye leye-minme eyet Pablo Sarachaga, li pere do pordjet. Come disfindeu des libes programes, ci-ci rhazit l' clâ come cwè li contnou est veyâve pa tertos. Et s' mâgriyî ki les linwincieus del Walonreye ni prindèt nole asteme a ci nouzome ovraedje la, dabôrd ki des sincieus do Djapon u des Es-

tats Unis s' î ont-st intéressé.

Shût on gros plan so l' ovraedje di tos les djoûs da Lucyin Mahin, li grand ecrâxheu do pordjet ey eto del gazete ki vos avoz dins vos mwins.

Po mintni on fråjhûle ablonça [équilibre] avou les contrurfondeus, li gaztresse riprind des vîs papîs dal Marie-Gui Boutier ki kritikèt li rfondou pask' i n' a nén stî diswalpé pa des djins

d' mestî « k' ont fwait li rlomêye del Walonreye a l' etrindjir ». C' est les fjheus di l' Atlasse des lingaedjes del Walonreye (kimincî eviè 1920, et nén ddja eplaidî a mitan !).

Mins li grande prumire, c' est ki l' ârtike est bilingue, sicrît so deus colones vizon vizon.

Li modêye walone a stî ratournêye avou l' accint lidjwès pa Batisse Frankinet. Damaedje ki tot fjhant li copiadje-placaedje, nosse gaztresse n' a nén veyou ki les rcoridjaedjes so l' aspougneu d' tecses raparexhént aclapés à mot definitif. Çou ki dene ene ûtinne di mots nén lijhâves.

Bawaite ! I n' fât nén touwer tot çk' est crâs !

Cénkinme Fiesse do Walon a Chevri

Dispu aviè 40 ans, el fwèyé culturel di Chevri-Rance [Sivry-Rance] estudeye el lingaedje di no redjon. No groupe ès lome « Les Patwezans ». C' est ene trope di soçons ki câzèt voltî no vî lingaedje.

I gn a cénk ans, nos nos avans metou dins l' tiesse di fé ene grande fiesse po no lingaedje: el fiestival « Patoisez-vous ! ».

Èç-n anêye ci, no fjhans çoula e deus côps. El prumî, c' esteut el 9 & 10 di fevrî. Mâlureuzmint, nos n' avans waire yeu del tchance : del nive a rlaye ! Ça tcheyeut a dik et dak. Di cwè discoraedjî les pus araedjîs po no câzaedje.

I gn ayeut des foirt belès sacwès. Pinsez : nos câzéns di nos soçons do Wisconsin avou on fime di Xavier Istasse. Nos avans câzé di leu *déroute*: leus djonnes ni savèt pus waire câzer no lingaedje. C' est disbâtchant. Dj' end a des lâmes âs iys.

Après çoula, gn ayeut ene swerêye di tchansons avou des djins del Louvière, les « Wours des

rayes.» Nos avans Bén yeu do plaijhi. Abele ki Dominique, el moenneu des soçons, ayeut todi ene fâve a dire.

El semdi, c' esteut do teyâte. El trope del redjon « Les bons vicants des Rinîs » nos ont djouwé :

« Eyou çk' il est passé, Bouli ? » Co on côp, nos avans rî plin no bodene. I gn ayeut di cwè. Èç Bouli la steut on côp muchî dins ene ârmwere, on côp dins-n on placârd, à gurnî, infén dins tos les cwéns. On n' s' anoye djamâye a Chevri-Rance.

El deujhinme pârte do fiestival, ça srè a Fritchapele à moes d' avri, tot djuste el

dimegne 22. I gn ârè ene conferince so les « contes et ledjindes del Walonreye », ene espôzucion et putete on concert. Nos vos ratindans èç djoû la.

Si vos è vloz sawè pus, evla eyou ki vos poloz avoyî ene mailete : micheleherlin@me.com.

On vos ratind.

Michèle Herlin, li 28 di fevrî 2018

Novea live e walon.

Vicâreye et ouve da Camile Gaspârd

Si ptit-fi, Djan-Flipe Legrand, l' aprestêve dispu ene grosse vintinne d' anêye. Cwand i vna foû, e moes d' setimbe 2017, on veyâ bén ki l' valet n' aveut nén pierdou s' tins...

Cénk cint cwarante-nouv pådjes, mes binamêyès djins. Taiss ki ci n' est nén del gnognote !

Èn ovraedje formidåbe

Åy saiss ! L' eplaidieu kimince pa-z espliker si sistinme ortografike, k' on pôreut dire do « Feller-Remacle-Legrand ». I mostere eto les diferinces avou l' mwaisse sicrijhaedje, ki rsaetchive puvite do scrijha des oteurs walons del primire mitan do 20inme sieke (p. 13-31).

Pår ki nosse Djihan-Flipe a rve-you l' ortografeye foirt sipepieuzmint, aidî tot on tins pa Françwès Dwizink. Et vey insi cwand li scrijheu prononcive a môde del Hôte Ârdene, ou cwand k' i vleut on pus grand spårdaedje di ses ouves, saetchant adon après l' lidjwès. C' est l' cas po les dijh pîces di teyâte.

Djan-Flipe Legrand, si ptit-fi, divant s' bibioteke e 2004, avou dedja troes spessès fâdes « Walon », « Camille Gaspard » eyet « live » (âdzeu a droete)

Biyografeye

Shût li vicâreye do scrijheu (p. 31-65). Mins divant çoula, Djan-Flipe nos bistoke d' ene mape do payis di Ståvleu-Mâmdi, avou ene cintinne di nos walons des vijaedjes et hamteas d' avâr la, Foirt ahessåve, ca li Hôte Ârdene est on payis dou çki li dmorance est foirt kissemeye [*habitat dispersé*], et les scrijheus e walon si raloyèt voltî

a on hamtea, purade k' a èn ancyin ptit ban (comene di dvant les rebanaedjes) - fât nén dmander les grandès comenes d' asteure.

Mins rivnans drî rinne !

Françwès Dwizink nos aveut ddja chuchloté on mot del veye dâ Camile dins on papî parexhou dins « *Wallonnes* » : « Del tcherowe al plome ». On î aveut-st aprins ki Camile Gaspârd aveut cmincî come cinsî.

Come si pa, ki vneut del Glêjhe et vna-st ahiver ene pitite cinse a Derômont (inte Li Haleu [*Grand-Halleux*] et Troes-Pont).

Vinît les anêyes 1970 et l' crijhe del petrole. Po nourri si ptite famille - pitite, c' est manire di dire, ca gn aveut ddja shijh efants, mins c' esteut corant, mon les djins des vijaedjes e l' Ârdene, di ces trevéns la - nosse Camille divênt comis-vojaedjeu po ene mājhon di sminces, d' ecrâxhes et d' ahesses po les cinsîs. Çou ki lyi va permète di rascôyî tos des mots walons k' i n' kinoxheut nén d' si djonnesse. Ca i djâze walon dins s' mestî. Pår, al fén di s' cårire di rpezintant d' comiece, i dene si demission pa ene lete e walon:

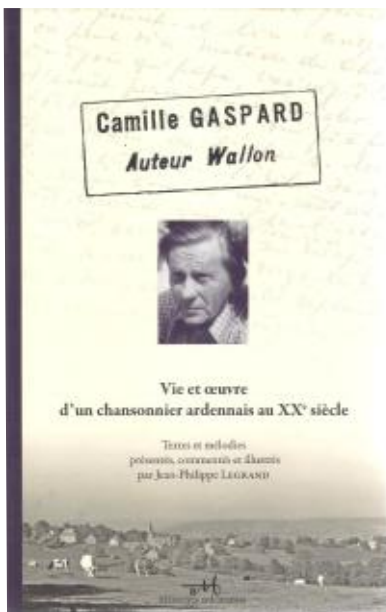
A Wene, li ût di mâss 1982

Mes binamêyès djins,

Gn a nou si bea djeu ki n' finixhe.

Gn a nou si bea mestî ki n' vegne on djoû å drî di s' côusse.

C' est çou ki m' arive après dijh ans passés so les voyes di nosse

bele Ârdene, a vosse siervice et å siervice del tchevixhante cooperative di Heve... (p. 524).

Soçnaedje

On est (a bon) reyusse, å lére li live, del banslêye di waloneus ki Camille Gaspard hâbitéve. Ritnans dins l' binde djuste les cis k' ont ddja ene pådje sol Wikipedia walon : Serge Fontinne,

Jacques Lefèvre, Joseph Dwizink, pu s' fi Françwès, Lucien Gaspar, Bruno Picard. Joseph Docquier et Jules Hurdebise, l' askepieu do « Ståve des boûs » (muzet et gazete).

Tchansons

I fwait des tchansons so tot. Come i l' dit lu-minme,

Les sujets s' trovèt sins cweri si bén dins les poennes k' ezès djoyes.

Çou k' est clapant po ene sakî k' est eto èn eciclopedisse, c' est li rmetaedje istorike ki l' eplaidieu fwait, po des sacwès k' on-z a rovî dispu bele âdje (li rwè Farouk d' Edjipe, les scoubidous...).

Co pus forfant : vos ploz schoûter ene vintcénkinne di ses tchansons sol waibe di l' eplaidieu. Gn a k' a lyi emiler wice ki vos av atchté l' live.

Adon, abeye ! Alez s' don ddja fougnter so les waibes www.memoires-ardenaises.be udonbén www.des-sindepresse.com.

Lucyin Mahin, li 28 di fevrî 2017

Fiesse às lingaedjes walons 2017

Ronde tâve : po kî scrire e walon ?

Après l' prumire kesse « Pocwè scrire e walon ? » (gazetes 83 & 84; dierin boket cial padzo), i nos a falou responde al deujhinme, håynêye insi.

Lucien Mahin

Po kî scrire ? Bén por mi, tot biesmint. Naturel-mint, les ôtes sicrijheus, i vont scrire po leus lijheus. Et s' i gn a 36.000 djins ki vos vnèt dire : « çou k' vos fjhoz, c' est foirt bén; fât continouwer a scrire », a ç' moumint la, vos scrijhoz on deujhinme roman, pu on troejhinme, on cwatrinme et tot ça. Mins dj' a idêye ki vos n' estoz pus on scrijheu come nozôtes, a ç' moumint la. Vos divnoz èn ome di mestî.

Mins dji croe k' ça n' pout må d' ariver às waloneus. Paski, si on a ddja di 50 a 100 djins ki lijhèt onk di nos scrijhaedjes, c' est ddja Bén.

Ebén vola, dj' a ddja respondou. Por mi, c' est après seulmint k' on pôreut tuzer ki nos scrijhaedjes - c' est l' idêye ki Djowel avancive enawaire - ça pôreut siervi come temognaedje.

Mins mi, dji n' tuze djamây a ça : ki des studiants vénrênt rawaitî mes tecses et vey les mots, d' eyou çki ça vént. Dji n' î tuze nén; adon, dji n' sicrî nén por zels puski dji n' î tuze nén.

Si dj' avans céncwante a cint lijheus po tchaeke di nos tecses, c' est ddja Bén.

Jacques Warnier

C' est l' vrayi ki nos estans a on tournant po les scrijhaedjes e walon. Li dmande po scrire est «à géométrie variable», pôreut on dire.

Ca nos avans deus sôres di lijheus : nos avans des lijheus ki sont dmandeus - et il ont råjhon - d' on walon d' ene grande cwålité. Mins a costé di çoula, n a des djonnes k' i nos fât assaet-chî, et ki n' vlèt nén d' on lingaedje k' i n' polèt nén comprinde pask' il est trop literaire, pask' il est trop målâjhey.

C' est çki fwait on pô li målâjheyte - u l' beaté - di l' ovraedje di scrire pol moumint, c' est k' on doet scrire po tolmonde. Et i fât tchoezi d' rabiÿi ses scrijhaedjes po onk ou po l' ôte.

Mins vola : on est todi l' cou inte deus tcheyires, come on dit a Lidje.

Nos avans deus sôres di lijheus: des cis ki dmandèt on walon d' cwålité, et des ôtes k' on n' pout assaet-chî k' avou des tecses åjheys a comprinde.

Pocwè scrire e walon?

« Tot l' tins k' dj' a dmore a l' ospitâ a n' sawè câzer, dj' a Bén tuzé... et dji m' a dit k' il esteut tins di rprinde mi plome si dj' voleu poleur mostrer a mes efants d' ewou k' i vnênt et pocwè k' il estént Walons. Et k' i gn aveut pus k' nosse lingaedje po dire k' i l' estént co, des Walons !

Vola, kécfeye Bén k' i va mori di s' bele moirt. Mins mi, dji boutrè todi po k' i vike ! Si, on djoû, li batch si rtoûne so l' pourcea, et ki l' Waloneye divênt mwaisse e s' mâjhone, kécfeye k' i gn âre on politikî po l' rimete so les rayes. Pôreut vali k' ci n' n' sereut nén k' on sondje ! »

(Jacques Desmet, tecse î pa Joël Thiry).

Joseph Dewez

Po kî scrire e walon ? Li prumî boket ki dj' a scrît, c' esteut po-z anoncî ki nosse pitite troejhinme esteut revoye e cir. Dji l' a scrît pol famille et po les soçons.

Adon, dj' a scrît po mi-minme, po dire årvey a noste efant. Eto po dire årvey a l' parfonde kernaxhe di m' cour... k' a metou brâmint do tins a s' rifé.

C' est m' feme k' a todi stî l' prumire a schoûter tos mes bokets. Dji n' sondjive nén a fé parexhe mes scrîts.

Mins on djoû, dj' a rescontré des Relîs Namurwès, avou Lucyin Somme et dj' a moussî dins l' soce. Dji n' pleu pus scrire seulmint po mi-minme et pol famille: dji scrijheu d' abôrd po lére mon les Relîs, ki m' ont-st ecoraedjî.

Et c' est come ça ki dj' a cmincî a scrire dins les « Cayés Walons ». Po kî ? Bén po les abounés, tolminme. Vos m' alez dire: i gn a pus waire, des abounés. C' est l' vrayi. Mins, par zels, dji vou sayî d' schaper nosse lingaedje, noste eritance.

Dj' inme Bén d' citer ç' mot la: eritance ki vout dire: « eriter » Bén seur, mins ossu: « fiyoû ». Et c' est po ça ki dj' saye co ådjourdu, di scrire sacwants bokets.

(a shuve)

Les crakes dal Blawete

Lu : Dj' a fwait come t' as dit: dji m' a fwait gây, et dj' a stou vey ti popa po dmander t' mwin.

Leye : Et k' a-t i respondou ?

Lu : Ki dji dveu continouwer a m' siervi del minne !

Lu : Si maryî ? Mins cwand on-z-a djusse mezâjhe d' ene mosse, on n' atchtêye nén l' botike âs pexhons !

Leye : Way ! Come di djusse, mi parey : po 100 grames di sâcisse, dji n' mi va nén tricbaler l' pourcea tote djoû !

On gayârd rintere al nute (end a flûté ene trûlêye)

Si feme : Ti rinteres co sô, nodidju ! ti n' pinses don mây a t' feme ?

Lu : Siya, ki do contrâve, dji tuze tofer a twè, pocwè croess ki dji m' fwai sô ?!

Lu : Ça fwait 30 ans k' on magne des raecenes li semdi al nute.

Leye : Tant k' ti frès l' amour come ene robete, ti magnrès come ene robete !

C' est ene pitite bashèle ki dit a s' mame :

- Mame, ti voleus-st on valet ou ene bâshele ?

Li mame : Bén, e, dji voleu djusse rateler mes solés !

C' est deûs crapâdes ki dvizèt :

Li prumire : Dj' a trové ene capote dizo l' veranda.

L' ôte : C' est cwè, ene veranda ?

C' est ene feme ki dit a si ome, k' est dvant l' glacire (frigo) :

- Si on boet trop di laecea, c' est mâva po l' prostate. Et nén assez, on pout-st apicî on crantche do crâs boyea [*cancer du rectum*].

Lu : C' est bén d' mel dire; dji m' va prinde ene bire, adon !

Christian Thirion, li 29 di djanvî 2018

Dedele n' est nén binâjhe. Elle est minme foû d' leye ! L' ome di s' patrone, Ugue di san Martino, k' a rivnou d' Brusele so Paris, riboute po l' ambassade di s' payis. I wangne brâmint moens ki cwand il ovrève po l' Union Uropeyinne. Ça fwait ki s' patrone a dné s' C4 a Dedele. Mins i lyi fât fé ses ût djoûs. Adon, come Pedro, l' gamén k' a cwatre ans, est ki tchoûle, hêpieus come nén possible, li man Bérangère kimande a Dedele:

- *Adèle, je vous prie d' aller promener Pedro au Jardin des Plantes.*

Dedele, k' a skepyî a Palijhoû, grigneuse come ene rinne e plin solea et foû d' l' aiwe - ene djin k' a pierdou s' plaèce cwè - hagne so s' lepe tot djhant « oyi, bén seur, dai... eyet dji l' lairè mon les bonobos, vosse Pedro ! »

Djâke do Pousse di Telin, li 10 di fevrî 2018

Waloneus revoyes

Francis Baudoux : la ddja ene hapêye ki dj' a l' mâle novele, mins nouk po m' l' acertiner. Grand disfindeu do rfondou, ki lyi aveut fwait comprinde li lidjwès des ovrîs di l' eterprijhe la k' i boutève, a pârti di si accint d' après Nivele (Nuvèle dit-st i lu). Il aveut zouplé sol Daegntoele foirt yeure, avou s' waibe-blok â no d' « Enocin Citron ».

Yannick Bauthière, co on scrijheu e rfondou (ratourneu do « Gaston Lagaffe », li deujhinme meyeu-vindaedje di tos les tins po les lives e walon, après « li vî bleu »). C' est lu, avou, k' aveut acvierné l' pordjet « motî d' potche Yorán Embanner ». Moirt a pont d' âdje.

Marcel Slangen, k' a stî l' doetoe [*cheville ouvrière*] do CRIWE (walon e scole d' après Lidje) des anêyes â long, et l' mwaisse sicrijheu del gazete « Djâzans walon ». On lyi doet ossu des nozès ptits arimés so les biesses, et on live di spots. Après on rlomé papî di 1992 po dmander li rfondaedje do walon (ôtrumint, « tchaeke sicrijheu divénrè li seu lijheu d' ses ouves », fén d' ridjhaedje), et lu, bouter al tâvlotêye « rfondaedje » di l' UCW, i rtoûne cazake e 2000, dizo li timpesse di « nonna » vinant des teyâtreus lidjwès.

Mariette Chinon, k' a stî scoleuse, et prezidinte di l' Université del 3inme âdje di Lidje, et-z î eplaidî ene antolodjeye : « Rispitaedjes ». Elle î aveut rçû Lucyin Mahin, priyî pa Joseph Baccus, al fén des anêyes 1990 po prezinter li rfondou walon. Mins come on candjive li scrijha da Haust, ene sacwè câzu rlidjeuse...

Li Rantoele prezinte ses walonès condoleyances azès families des trepassés.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3es londis do moes.

Racsegnes : Claudine Voz claudine-voz@hotmail.com

Copinreye di Libin

Tâvlêye di rcâzeus d' walon moen-nêye pa Jean-Marie Otjacques et Jacques Dupuis. Li dierin vénrdi do moes di 6 eures a 8 eures al nute al mājhon d' viyaedje di Libin (sol dilé d' l' eglijhe). Racsegnes : Emilie 2, Culture Haute-Lesse : 061 413 391 0498 172 467

Cactaedjes di Mâmdey

Deus vénrdis par moes, di 8 e. a 10 e. al nute (a 6 e. po ene des cwate tropes), metous pa livea di cno-xhance do walon. Racsegnes : info@rcw.be

Tâvlêye di walon d' Rotchfoirt

Les deujhinme et cwatrinme mierkidis do moes. **Novele sâle !** Dimandez cwè a Désiré Malet d.maletsonveau@skynet.be

Copinreye di Tchârnoe

(Tchaurne, Charneux-Harsin)

Sâle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Jean-François Culot : nwaregodu@skynet.be

Câzreye e walon d' Gouvi

tos les 2inme mierkidis do moes, inte 2 et 4 eures e tchestea d' Gouvi. Racsegnes : Christian Thirion (0474 943 413; epona53@hotmail.com); Jean Bourgraff (080 338 722; jean.bourgraff@gmail.com)

Li copinreye di Stâvleu

si passe deus côps so l' moes, les prumî et l' troejhinme mârdis, di 20 a 22 eures, à locâ d' Electrabel. Racsegnes : 080 862 679.

Copinreyes do Roman Payis

Gré-Dwecea : a 2 e. di l' après-nonne, al sâle di spôts, li troejhinme londi do moes. Racsegnes : Guillaume Warnier.

Perwé : Racsegnes : Andrée Flesch 081 655 520; petitelouyse@yahoo.fr

Ôû-l'-Grand : Racsegnes: Joseph Decossaux 019 634 961.

Soçnaedje di Djmepe-so-Sambe

Li mârdis, ene samwinne so deus. On câze did tot, mins nén d' politike ni di rlidjon Racsegnes : christiane.bi-name@euphonymet.be

Sicoles di walon

Univiersité des 3 côps 20 di Djiblou

tos les 15 djoûs, li djudi di 1e. 1/2 a 3e. 1/2 di l' après-nonne

Oditwère del Faculté d' Agronomie, sol site del faculté.

Univiersité des 3 côps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures: Racsegnes: Anne Delporte, Esplanade de la paix 8/176, 4040 Hesta; Denise Willem, Avenue du centre 116, 4821 Dizon-Andrimont

Les scoles di Bive do bontins 2018

cénk ashyinnes : les **mârdis 6, 13, 20 et 27 di mâss 2018** a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e. Racsegnes : centre.culturel@bievre.be u Madi d' Orcimont 061 511 165.

Li scole pa les scolîs si frè li sorlondmwin do djoû k' on cvoye.

Tévé waloncâzante (so VoBuze = Youtube)

Videyo rprinjhe so l' Aberteke : <http://aberteke.walon.org>

Raportaedje sol Fiesse às lingaedjes walons 2017

(III) : Ronde tâve, deujhinme kesse (po kî scrire e walon ?) Responses da Jacques Warnier, Joseph Dewez eyet Lucien Mahin (loukîz p. 21) avou drovaedje et cloyaedje pàs Crapâdes (Les bedots, les motons).

Fiesse às lingaedjes walons 2018

do 12 à 19 di may, avou l' grand raploû d' cloyaedje li semdi 19 às abatwèrs di Bomel. Li tinme del bate di noûmots, c' est l' **voyaedje**.

Programme:

(*) 13e.-14e. : ascøye pa les « Tchanteus d' dicâce ». (*) 14e.-15e. : Spitchs oficirs. Tchant des Walons emey-tchapele pa Souzane Mahin... (shûte so les Berdelaedjes et Wikinoveles)

Sol Daegntoele walon-câzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante eyet Noersipene, li prumî fime d' imâdjes pâr e walon da José Schoovaerts. Scoles di Bives di mâss 2018.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure 12.735 ârtikes (â 7 di mâss 2018); <http://wa.wikipedia.org>

Ça a baxhî pask' on n' conte pus les pådjes k' ont bagué sol Wiccionaire.

Wiccionaire & DTW

Sol Wiccionaire, <http://wa.wiktionary.org>, n' ayeut 19.230 ârtikes â 8 di fevrî 2018. Ça a baxhî pask' on-z a saetchî foû contaedje totes les pådjes di modele.

Gn a dipus d' mots sol DTW (â 4 di setimbe 2017: 29.827 intrêyes) : <http://chanae.walon.org/lh/wa/dic/>

Libes programes éndjolikes

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

Toplin des bates di dvize so li rfon-daedje. Responses às dmandes di mots et fijaedje di noûmots.

<http://walon.cultureforum.net/>

On-z î rtrouve des tecses evoyîs pa les oteurs e Feller ey eplaidîs vaici e rfondou.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon: <https://www.facebook.com> pu cweri après: Jean Goffart, Pays condruze, Djozewal Rabulets, Blawete, et co ds ôtes...

Muzé do Pârlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelap parole.be/>

Waibe des ruwes walones

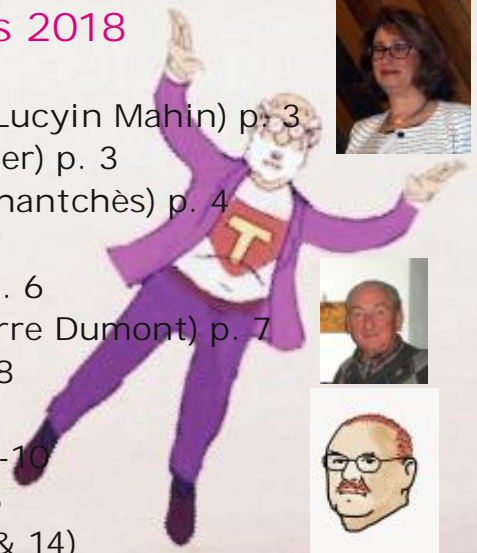
<http://revues.be/li-rantoele>

Tâve do « Médor »

l° 10 avou l' papî sol walon : <https://medor.coop/fr/numero/18-printemps/>

Rantoele 85, di l' ervinowe do (bon) tins 2018

- Kiminâlté francès-câzante : pardon às Walons ? (Lucyin Mahin) p. 3
- Kimint k' èn efant voet s' nenene (Joseph Docquier) p. 3
- Les Ocsfamisses ont bon (Tibî & Nanesse Meyî-Tchantchès) p. 4
- Nosse comene dit OYI (idêye da Nadine VWH) p. 5
- Djeus d' ivier el Corêye nonnrece (Jean Goffart) p. 6
- Ene republike djezwite e Congo bedje ? (Jean-Pierre Dumont) p. 7
- Poyes did dinltins (André Mottet) et d' enute : p. 8
- Belès-letes et pådjes di couleur
- * Ene vatche ki dit l' sinne (Jacques Desmet) p. 9-10
- * Li rmariaedje (fén) (Lucyin Mahin) p. 10 & 15-16
- * Nosse mwaisse dessineu prind s' pinsion (p. 11 & 14)
- * Imådjes às bouyotes po rire, rimetowes e walon (Jean Goffart & Christian Thirion)
- * Les ptits bouneurs (Richard Joelants) p. 16
- Sovnances d' on marixhå (ramexhnêyes pa Jean-Marie Hurdebise) p. 17
- Tchances di sorvicaedje do walon (IV) (Lucyin Mahin) p. 18
- Wikipedia walon, Médor, Céline Gautier & Baptiste Frankinet : p. 18
- Fiesse do walon a Chevri (Michèle Herlin) p. 19
- Camille Gaspard rivike grâce a Jean-Philippe Legrand : p. 20
- Po kî scrire e walon ? (Lucyin Mahin, Jacques Warnier & Joseph Dewez) p. 21
- Fâves et crakes (Christian Thirion & Jacques Dupuis) p. 22

Grâces et dank et merci po 15 ans d' dessinaedje

